

Література

1. Сімейний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 21–22.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.03.2003 р. // Офіційний вісник України. — 2003. — № 11.
3. Цивільне та сімейне право України. — Х.: Одесей, 2004. — С. 405.
4. Сімейний кодекс України: Наук.-практ. комент. / За ред. Ю. С. Червоного. — К.: Істина, 2003. — С. 385.
5. Про затвердження положення про порядок перегляду клопотань про зміну громадянами України прізвищ, імен та по батькові: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.03.1993 р. // Урядовий кур'єр. — 1993. — 10 черв.
6. Про порядок зміни, доповнення та анулювання актових записів цивільного стану: Положення затверджене наказом Мінюсту від 26.09.2002 р. № 86/5.
7. Сімейне право України / За ред. О. В. Дзери. — К.: Вертури, 1997. — С. 108.
8. Грачева В. А. Супруги, родители, дети: их права и обязанности. — М.: Сов. Россия, 1998. — С. 76.
9. Кузьмичева Л. А., Жилинкова В. И. Личные права и обязанности родителей и детей. — К., 1991. — С. 132.
10. Рабинович Н. В. Личные и имущественные отношения в советском семейном праве. — Л., 1952. — С. 56; Ромовська З. В. Защита в советском семейном праве. — Л., 1985. — С. 100.

УДК 347.191.4(37)

*Є. С. Севєрова***ІНСТИТУТ ПРЕДСТАВНИЦТВА У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ**

Представництво має тривалу історію.

Ще у Стародавньому Римі набули поширення випадки вчинення дій одними особами з метою дати можливість брати участь у цивільному обігу іншим особам, які внаслідок неповної правоздатності, віку, стану здоров'я тощо не могли самостійно набувати прав та обов'язків і реалізовувати їх.

Сформувавшись у головних рисах ще у стародавні часи, представництво у свою чергу дало життя різним правовим інститутам. З розвитком суспільства сфера застосування представництва охопила широке коло як майнових, так і немайнових інтересів.

Значення цього інституту в суспільному житті зумовлено тим, що він дає можливість оптимізації та активізації придбання та реалізації суб'єктивних прав і обов'язків, а для недієздатних громадян є основним засобом їх участі у правовідносинах. Цим зумовлюється актуальність звернення до теми представництва, яка в умовах повернення людської спільноти до загальногуманістичних цінностей природного права набуває особливого звучання. Підставами такої діяльності, що тільки з часом набула найменування представництва, могли бути родинні зв'язки, приписи закону, розпорядження відповідних державних органів тощо. В цьому випадку йшлося про представництво не добровільне, а обов'язкове, таке, що виникає незалежно від волі та бажання сторін. Воно відіграло провідну роль та мало місце лише серед осіб, що перебували у відносинах влади, підпорядкування (*potestas, manus, mancipium*) щодо таких

членів римської сім'ї, як діти та раби, жінки [1]. Пояснюється це, з одного боку, тим, що у Римі була більша частина осіб, позбавлених чи обмежених в своїх громадянських правах, з другого боку, існуванням величезної влади *paterfamilias's* [2]. Тому саме він виступав у цивільному обігу від імені всієї родини, створював права та обов'язки для всіх її членів, був необхідним представником своїх рабів, дружини та дітей.

У Стародавньому Римі пори пізньої Республіки і Принципату формується вже й вільне (добровільне) представництво, яке здійснюється на підставі договору сторін, а також ще один правовий інститут, що має своєю сутністю захист інтересів іншої особи шляхом укладення угод в її інтересах та здійснення різноманітних дій — діяльність без доручення (*negotiorum gestio*).

Так, на підставі договору доручення (*mandatum*) мандатарій (повірений) в інтересах другої особи (довірителя) укладав угоди, виконував необхідні процесуальні дії тощо (I.156) [3]. При цьому своїм предметом воно могло мати як інтереси одного довірителя, так і однієї третьої особи або сумісні інтереси обох чи одного з них та повіреного. Первісно він був безоплатним, і тільки згодом римське право стало припускати у договорі доручення гонорар, а ще пізніше навіть умову про винагороду.

Первісною засадою іншого типу представництва — «фактичного представництва» (*negotiorum gestio*) (Д.3.5.1,2) [4] були факти, та на відміну від попереднього воно являло собою представництво однієї особи іншою без строго юридичної підстави. Необхідність його існування римське право мотивувало тим, що для осіб, що відсутні, існує більший інтерес в тому, щоб вони не позбавились свого майна, своєї застави внаслідок безпідставного заволодіння, свавільного продажу чи внаслідок якихось протизаконних дій. Тобто своєю сутністю він мав захист інтересів іншої особи шляхом укладення угод в її інтересах, але без доручення.

Крім того, представництво інтересів свободних осіб мало місце у випадках патронату (*patrocinium*). За таких відносин перегрин добровільно переходив під захист, охорону тієї чи іншої особи, яка здійснювала на підставі закону представництво його інтересів в суді тощо [5].

Таким чином, інститут представництва у Стародавньому Римі формувался у результаті дії двох головних чинників — фактичної та юридичної потреби в представництві. Фактична потреба у представництві була зумовлена необхідністю забезпечити захист правоздатних осіб, які не могли самостійно здійснювати права та обов'язки у цивільному обігу. Юридична потреба у представництві була зумовлена намаганням заповнити недостатню правосуб'єктність тих чи інших осіб.

Протягом розвитку римського права в ньому поступово сформувалися два типи представництва, що відрізнялися за своїм характером: обов'язкове і добровільне представництво.

Разом з тим у праві Стародавнього Риму відбувається формування декількох видів правовідносин представництва: представництва прямого, представництва прихованого, що набувають розвитку і поширення у різних сферах.

Крім того, у римському праві варто розрізняти два інститути представництва: представництво юридичне і представництво фактичне. Перше з них являло собою випадки вчинення юридичних дій однією особою від імені і за рахунок іншої особи. Друге — охоплювало різноманітні випадки вчинення однією особою юридичних та фактичних дій в інтересах іншої особи, які, однак, здійснювалися без доручення на те.

Література

1. Гай. Інституції / Пер. с лат. Ф. Дадьнського; Под ред. В. А. Савельєва, Л. Л. Кофанова. — Л.: Юриет, 1997.
2. Гордоп А. Представительство в гражданском праве. — С.Пб., 1879.
3. Памятники римского права: Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. — М.: Зерцало, 1997.
4. Дигесты Юстиниана / Пер. и коммент. И. С. Перетерского. — М., 1985.
5. Харитонов С. О. Приватне право у Стародавньому Римі. — О., 1996.

УДК 347.455:340.15(37)

В. О. Гончаренко

ДОГОВІР ПОЗИЧКИ ЗА РИМСЬКИМ ПРИВАТНИМ ПРАВОМ

Під час реформування системи сучасного договірної права України сприймалися не тільки ідеї та основні положення римського права, але й цілі його конструкції та інститути. Більшість сучасних договірних типів були оформлені та широко використовувалися ще в римському приватному праві. Тому вивчення характерних рис договірної права Стародавнього Риму є обов'язковим під час подальшого вдосконалення системи договірної права України.

Одним із класичних договорів, який був відомим римському праву та зберігся в сучасному цивільному законодавстві України майже в незмінному вигляді, є договір позички.

Дослідженню характерних рис договору позички за римським правом приділяли увагу такі вчені, як Ю. Барон [1], Б. Віндшейд [2], Д. В. Дождев [3], І. Б. Новицький, І. С. Перетерський [4] та ін. В працях зазначених дослідників міститься ґрунтовний аналіз правової природи та ознак договору позички за римським правом, однак їхні дослідження носили загальний характер і не були спеціально спрямовані на виявлення характеру впливу римського договору *commodatum* на формування однойменного договору у більш пізніх правових системах, у тому числі в українському договірному праві. Що стосується найбільш пізніх досліджень — праць О. Кривенди [5], Є. М. Орача, Б. Й. Тищика [6], то в них зроблені деякі хибні висновки щодо правової природи договору позички, який розглядається як різновид позикових відносин, а не самостійний вид договору. Тому звернення до питання правової характеристики договору позички за римським правом є цілком виправданим.